

IRODALMI RELIKVIÁK – VILÁGI EREKLYÉK

(A Petőfi-relikviák története)

Aki múzeumi gyűjteményben dolgozik, jól ismeri a kutatók és a nagyközönség sajátos vonzalmát nevezetes emberek, hírességek személyes tárgyai iránt. Ezt az érdeklődést gyakorta kihasználják a kiállítások is, különösen az irodalmi múzeumokban, a könyvek és kéziratok látványát „színesíti” egy-egy, a hatáskeltésben azokat jóval meghaladó relikvia.

Az alábbiakban ezt a tárgyak keltette hatást szeretném elemezni: egyrészt körüljárni a relikvia fogalmát, felhívva a figyelmet a szentkultusz és a „modern” kultuszok kapcsolódási pontjaira, másrészt egy konkrét tárgycsoport – a Petőfi-relikviák – vizsgálatával közelebb kerülni az irodalmi kultuszok sajátosságainak feltáráshoz. (Ez utóbbi elengedhetetlen kelléke magának a kultusz kialakulásának, a kultusz rítusainak – a Petőfi Társaság tevékenységének – és a tárgyakat őrző kegyhelynek – a Petőfi-Háznak – a bemutatása.)

(Mi a relikvia?)

A *relikvia* szó eredetileg a vértanúk testének, hamvainak maradványait jelölte, később jelentése az ún. kontaktereklyék révén kibővült, azokat a dolgokat is relikviának hívták, amelyeket a szent megérintett, használt vagy amelyek jellemzőek voltak rá. Az ereklye szó – a magyar megfelelő – jelentése már jóval tágabb, nem csupán egyházi értelmű: kegyeletes okból megőrzendő tárgy. (Gyakran emlegetünk nemzeti, családi ereklyéket.)

A muzeológia szóhasználatára szerint a relikvia egy *történeti szempontból nevezetes személyiséghez kötődő tárgy*. A gyűjtés itt nem kegyeletes célokat szolgál, hanem a dokumentációt: az adott személy ízlését, életkörülményeit kell reprezentálnia e tárgycsoportnak. A kiválasztást átszínezheti egyfajta „kultikus” érzület – de ez előfordul kéziratárakban, képzőművészeti és művelődéstörténeti gyűjteményekben is –, hiszen a „jellemző” tárgyak kijelölése nem lehet mentes szubjektivitástól. A gyűjtés meghatározó szempontja a ritkaság, minél inkább visszafelé haladunk az időben, annál értékesebb kultúrtörténeti szempontból is egy-egy ereklye. A 18. századi hírességeknek bizonyára minden relikviája helyet kap valamilyen múzeumban, ugyanakkor Charlie Chaplinnek vagy John Lennonnak is csak a legnevezetesebb személyes tárgyait árverezték el mint ereklyéket.

Kiindulópontként, az ereklyegyűjtés jelenségének megközelítéséhez érdemes elsőként néhány részletet megvizsgálni a Petőfi Társaság dokumentumaiból, felhívva a figyelmet a kultusz – eredetileg maga is vallási fogalom – sajátos fogalmi rendszerére, szóhasználatára:

„A társaság legszentebb kötelességének tartja, hogy a Petőfi-kultuszban az ájtatoskodóknak előénekeljen, mély alázattal és nagy boldogsággal lép elő s Pozsony város dicséretével leteszi a szobor lábaihoz, leteszi ez új

oltárra a Petőfi-Társaság ünnepi koszorúját.”¹ – „Elmondom azt is, hogy mindig nagy tisztelettel viseltettem a papi rend i. t. tagjai iránt. Ők az emberiség legnagyobb kincsét, a hitet plántálják az emberi lelkekbe. Én őket rokonlelkeknek tartom, mert a Petőfi-Társaság tagjai is, akiknek élén Herczeg Ferenc, Endrődi Sándor és Ferenczi Zoltán állanak, egy nemes és szép hivatás papjai. Önök a hit apostolai, mi a Petőfi-kultusz apostolai vagyunk és országot jártunkban vezérünk Ferenczi Zoltán, aki Petőfiért rajongó lelkével és szavával végighódítja az országot.”² – „Leglátogatottabb volt a Petőfi-ház keddi napokon, amikor szabad a bemenet. Ez a publikum a legérdekesebb: a proletárok. Ott látható a szabadnapos postás, a rendőr és katona mellett a munkás, a napszámos, az utcaseprő, a hordár, a cseléd és a munkásasszony apró mezítlábas gyerekeivel. És valamennyien levett kalappal, lábujjhegyen járnak, mintha templomban lennének. Megtörtént, hogy egy munkásasszony, amikor a nagyterembe lépett, kereste a szenteltvíz tartót és keresztet vetett magára.”³

A példákat a végtelenségig lehetne folytatni. A vallás és az írói kultusz közötti párhuzamra nemcsak a dagályos ünnepi beszédek írói, a beavatottak, de – amit a fentiek tanúsítják – a naiv cselekvők, a Petőfi-Ház egyszerű látogatói is ráéreznek. E szövegek szóhasználata nem retorika, a tárgyitisztelt lelki mechanizmusa valóban a „szent dolgokra” vezethető vissza. A jelenség minden kultusz szerves része, lényegét talán a középkori szentek ereklyéinek kultuszán mutathatjuk be legszemléletesebben.

A szentkultusz eredetére nézve P. Brown kutatásai lehetnek segítségünkre,⁴ aki a IV–VI. századi forrásokat elemezve meggyőzően cáfolja azt a Hume óta közkeletű nézetet, hogy a szentek tisztelete babonáság, a „népi vallásosság” körébe tartozik, megjelenése a tömeges megkeresztelkedések következménye – egy alulról jövő nyomás révén a pogány kultuszok beolvadása a keresztény gyakorlatba –, lényegében a „tisztá” mono-teizmust elfogadni, megérteni nem képes plebejus gondolkodásmód terméke. A szentkultusz Brown értelmezésében a keresztény értelmiségi elit mozgalma, aszketikus életmódú, kivételes tehetségű püspökök szilárdították meg vele hatalmukat a IV. században, terjesztették ki sikerrel a kis, keresztény közösségek befolyását a késő antikvitás városának életére. A szentek földi maradványai a püspökök és a gyülekezet befolyásos, gazdag családjai közötti játszma tétjei: a püspökök kisajátítják, saját bazilikájukba szállítják a szentek holttesteit a családi sírboltokból, s így mindenki számára hozzáférhetővé válnak. Ez az új keresztény elit kivételesen erős pozícióval rendelkezett ahhoz, hogy bátorítsa az ereklyék felfedezését, elszállítását, az utazásaikról magukkal hozott ereklyék segítségével egy egész közösség talált természetfeletti oltalmat. A szentkultuszt tehát a késő-antik társadalom kapcsolatrendszerét átrendező változások hozták létre, ezért speciálisan európai, helyhez, időhöz kötött jelenség. Bár hősök, szent emberek sírja, teteme sok vallásban kap jelentős szerepet – a törzsi kultuszoktól kezdve a buddhizmusban, a lámaizmusban, az iszlámban – az ereklyetisztelt társadalomszervező erő csak a kereszténység európai területén lesz.

A *szent közvetítő, közben járó* (a korabeli szóhasználat szerint „patronus”) a földi ember és a világot irányító magasabbrendű hatalom között, a hozzá folyamodó kérésére befolyásolja ezt az erőt. A hívőnek a szent tés-tével kapcsolatba került tárgyat kell megértenie, vagy akárcsak látnia, így e lánc révén kerül kapcsolatba az istenivel, a magasztossal, a félelme-tessel, felfoghatatlannal. (E képzetscsoport gyökerei – minden bizonnyal a szentkultuszban is – az érintkezési mágia rítusaihoz nyúlnak vissza, amely egyike az egész emberiséget érintő vallási univerzáléknak.)

Az *ereklyék általános védelmet nyújtottak*, elősegítették a gyógyulást, elűzték a gonosz erőket. Nyssai Szent Gergely szerint: „amikor [az erek-lyékre] pillantanak, akárha virágjában ölelnék át az élő testet: szem, fül, minden érzék érez, s a tisztelet és megindultság forró könnyeivel úgy kö-nyörögnek a mártírhoz, hogy járjon közben értük, mintha élő valójában ott állna előttük”.⁵ Híres emberek nyilvános gyűjteményekben kiállított tárgyai máig hasonló, a nem is ilyen erejű vonzerőt gyakorolnak a közön-ségre. Cholnoky Viktor írja benyomásairól, amikor megnézi a Petőfi-Ház kiskőrösi szobáját: „Nem mersz az ágyhoz hozzáérni, mert talán itt ál-modta először azokat az álmokat, amelyek nem hazudnak...”⁶

Az ereklyékkel kapcsolatos hiedelmekre egész szertartásrend épült. Ennek eleinte legfontosabb eleme az őrzés, majd a megtekintés, bemuta-tás lett. A kolostortemplom maga is ereklyetartó, kezdetben csak meg-szentelt közösségek őrizhették ezeket a tárgyakat, illetve királyok, csá-szárok legitimálták vele hatalmukat. Később a zárandoklat, a körmenet az egyszerű hívőnek is lehetőséget adott, hogy közel kerülhessen a szen-tek ereklyéihez. Ez a folyamat jól nyomon követhető a Petőfi Társaság re-likviáinak sorsán. Eleinte az elnök, Szana Tamás lakásán őrzik őket, a társaság erejéből csak arra futja, hogy egy díszes szekrényt készíttessen nekik. Majd a városligeti történeti arcképcsarnok egy helyiségébe kerül-nek. De már 1881-től cikkeik, beszédek sürgetik méltó kiállításukat: „[...] nincs múzeum, a hova szent áhitattal és lelkesedéssel zárandokolhatna a késő nemzedék.”⁷ A kormány és a főváros támogatásával 1909-ben meg-nyílik a Petőfi-Ház a Bajza utcában, Jókai egykori villájában, mely mint Herczeg Ferenc mondta megnyitó szavaiban: „Csak szimbólum, mert hi-szen Petőfi élni fog örökké az ő műveiben. De hiszen a vallásnak is meg van a maga írott dogmája, azért mégis szükség van templomokra, szimbo-lumokra, amelyeknek állandó szuggeráló hatásuk van arra is, aki egyéb-ként ritkán menekül a vallás vigasztaló karjaiba. Ilyen szuggeráló hatást vár ő a Petőfi-háztól.”⁸

A *szent földi életét, tetteit, személyiségét megőrizte, típussá csiszolta le-gendája*, így a szentek galériája lehetőséget adott a hívőknek a választás-ra, amelynek kézzelfogható jele a keresztnév, ez az egyén azonosságát egy szenthez köti. Az egyetemes kereszténységen belül a zárandoklat, az ereklyékkel kapcsolatos rítusok gyakorlása révén a hívó egy kisebb, esz-mei közösség tagjává vált azzal, hogy foglalkozása, élethelyzete, otthona, betegsége, vágyai szerint fohászkodott az általa választott közvetítőhöz, szenthez. Az egyes szentekhez kötődő legfontosabb esemény kezdetben a mártír halálának évfordulója, ezen a napon lakomát tartanak sírjánál – mintha a hajdanvolt patrónus látná vendégül tisztelőit. A sír az antik fo-

galmak szerint „magán-hely”, most „köz-hellyé” válik. A mártírok, a szentek egy keresztény közösség halottjai, ez az évenkénti megemlékezés növeli az összetartozás érzését. Ugyanígy a közösség jó hangulata veszi körül az ereklyék megtalálását és elhelyezését. A szent bűnbocsájtó jelenlétben „a keresztény közösség egy áldott pillanatra ismét eggyé lett”.⁹ A kultusz csoporttudatot erősítő hatása közismert, mint erről a későbbiekben meggyőződhetünk a Petőfi-ereklyék megtekintése a nemzeti közösséghez tartozás érzését volt hivatva erősíteni.

A középkori ereklyetárgyak egy sajátossága témánk szempontjából különösen fontos. Többségük a szent – aki gyakran vértanú – halálával, tetemével, sírjával van összefüggésben. A *halál a korai szentkultusz központi motívuma*, erőteljesen átalakította a késő-antik ember iszonyódását, távolságtartását a holttesttől és temetőtől. Az eredetileg a városból száműzött temető, a szent sír lesz az új mozgalom központja, a püspök hatalma úgyszólván egybeolvad a szentély hatalmával, hamarosan kegyhelyek, a zarándoklatok nyomán városok települnek köré. A tetem komor gondolatok helyett egyfajta biztatást jelent a hívőnek: a szent teste úrrá lett a halálon, az enyészeten – a holttest közelségét keresik az emberek, a sír érintését, megtekintését hamarosan korlátozni kell. A közelség keresésének egyik formája a zarándoklat, a másik út ehhez, hogy a holttest részei ill. a kontaktereklyék kezdenek utazni a keresztény világban s új kultushelyek kialakulása révén átrajzolják ennek térképét.¹⁰ Az ereklyék kis darabokra tördelése az utolsó vacsora kenyérosztását ismétli meg, az ereklyék ajándékozása a keresztény szolidaritás jelképe lesz.

A *szentkultust és a modern kultuszokat összekötő elem a passió*, a leg híresebb ereklyék is ehhez kapcsolhatók: Krisztus töviskoszorújának darabjai, halotti leple, a szent kereszt, a kereszt szögei. Eredetileg az évenkénti ünnepségek tetőpontja, a legfőbb rítus a szenvedéstörténet nyilvános felolvasása: a mártír azért élvezi Isten bizalmas közelségét, mert emberként halt meg. Az esemény a „kultikus időben” zajlik, a múlt egyszerűen jelenidejűvé, valósággá válik, ugyanakkor a jövő, a feltámadás is kézzelfogható közelségbe kerül – gondoljunk csak húsvét, a nagyhét liturgiájára.¹¹ A passióban „a mártírt és később a szent embert is nemegyszer a Megfeszített alakjában ábrázolták ezáltal nemcsak Krisztus szenvedéseivel, hanem Krisztus kiválasztott voltával és biztos diadalával is azonosítva őket.”¹² Az ünnep kísérei a mártír sírjánál bekövetkező csodálatos felgyógyulások – nemcsak testi bajok szűntek meg, hanem lelkiek is, gyakori az ördögűzés, a megszállottak felépülése –, „a szenvedéstörténet nyilvános felolvasása egyfajta pszichodráma volt, melynek nyomán megelevenedtek a szétDarabolásnak és újra felépülésnek az ókori hallgató gondolatvilágában bujkáló képei”.¹³ „A Gergely által tapasztalt megannyi csodás gyógyulás közül a legtöbb a történet egy olyan pontján következett be, mely egybeesett a mártír szenvedéseinek egy-egy megfelelő pillanatával.”¹⁴

A halál és a hozzá vezető út mint a létállapotok közötti átmenet szimbóluma mindig élénken foglalkoztatja az emberi képzeletet. A passió fontosságát jelzi például, milyen meglepően nagy számban maradtak fenn emléktárgyak Petőfi életének utolsó hónapjaiból, utolsó útjának állomá-

sairól. Az a karosszék, amelyben Orlay Mezőberényben megörökíti Petőfit ezzel a tragikus felhangú megjegyzéssel kerül a gyűjteménybe: „1709-ből való régi karosszék, melyben a költőt két héttel elege előtt Orlai lefestette”¹⁵ Egressy Gábor pamlagja, amelyen „Petőfi feleségével és fiával Erdélybe utazott, ahol a költő családját Tordán hátrahagyva a csatátérre sietett” a Petőfi Irodalmi Múzeum jelenlegi kiállításán a halálba kocsizást szimbolizálja.

Petőfi mezőberényi karosszéke, PIM Művészeti tára

A világi ereklyék a 18–19. században, a szakrális és a profán szféra fokozódó szétválásával, az utóbbi előtérbe kerülésével egyidejűleg jelentek meg.¹⁶ A francia forradalom eszméinek elterjedése nyomán a vallási közösséghez tartozást fontosságban meghaladja, felváltja a nemzet, a szent helyébe a nemzeti hős vagy a – nyelvet és kultúrát legjobban reprezentáló – művész lép, egy a halála után megdicsőült, már-már emberfelettivé magasodó személyiség. A hozzá kötődő, őt ábrázoló tárgyak egy eszmét jelképeznek, a tisztelők egy láthatatlan, lelki közösség tagjai lesznek.

Az alkotó, a költő az isteni kijelentés közvetítője rajongói szemében, aki érintkezhet valami magasabbrendűvel, felfoghatatlannal. Ferenczi Zoltán, a mikrofilológus, jó néhány tárgy gyűjtője az *Egy gondolat bánt engemet...* elemzésében – nem egy ünnepi beszédben! – így ír: „Valami ismeretlen marad előttünk, valamit nem értünk benne, érzelmeink hozzá mérve, köznapiaknak tetszenek, s bizonyára azok is, elhatározásaink ingadozók, bátortalanok, röviden átlagemberiek.

De hát jó. Ha a hős és lángész lelkének mélységeiben és nagyszerű elszánásában nem ismerhető meg teljesen, hadd borzongasson meg a hősi tett maga.

Elgondolva szerelmét, boldogságát, mindazt ami szemében az élet legnagyobb üdvössége, elgondolva, hogy elhagyja mindazt, a miért annyit emésztődött, reménykedett, azért, hogy veszélyekbe, halálba rohanjon, mint elszánt áldozat, a hazáért, szabadságért s az emberiségért: mindannyiszor hadd teljék el szívünk a lelkesedés őszinte melegével. Előtte és emléke előtt, a ki nagyszerű példát adva minden időnek, hazájáért, nemzetéért egy nagy eszme nevében feláldozta nemcsak életét, hanem, a mint fogadta volt, az egész életen át esdett legnagyobb szerelmet: hadd hajoljon meg önként homlokunk, hadd súgja szívünkben egy belső hang, hogy

az ő útja volt az igazságé, hogy hite, erénye, bátorsága, illúziói nem a mi köznapis életünké, hogy az útjaira vetődő vezető fényt a mennyből kapta, a mely ugyanakkor más láthatárok felé vezette őt.”¹⁷

Ahogy a szent életében jelen van a *csoda* mint kivételes jelenség, úgy emeli ki a költőt az alkotás misztériuma a hétköznapi létből egy transzcendens világba. Számos relikviában a mű létrejöttének pillanata – az eviláginak és földöntúlinak metszéspontja – tárgyiasul. Ebbe a csoportba tartozik a Petőfi-Ház egyik legnépszerűbb, ma már nem létező ereklyéje, az a kard, amelyre Petőfi *A magyar nemest* írta. A Sass család visszaemlékezése alapján a költő a náluk vendégeskedő Kiss Lajossal, a simontornyai járás szolgabírájával vitatkozott össze azon, hogy a nép nevelésére az egyetlen hatásos eszköz a deres-e. Az anekdota szerint a szóváltás után a szobájába térő költő a fogason függő Mária Terézia korabeli kardra pillantva fogott a versíráshoz.

(Miért éppen Petőfi?)

A nemzeti eszme térhódításával megjelenő profán kultusz és a hozzá kapcsolódó ereklyegyűjtés szemléletes példája Magyarországon az 1980-as évektől kibontakozó Petőfi-kultusz. Személye szinte már halála pillanatában legendává, a dicsőséges-tragikus nemzeti sors szimbólumává vált. Benne siratta el Magyarország minden elbukott szabadságharcát, a nádfedelű parasztházból a világhírig eljutó költő táplálta nemzeti büszkeségét. „Íme, itt vannak a kiskőrösi Betlehem alázatos bútorai, melyek közt a lángész mint koldusszegény kisgyerek megjelenik, hogy csakhamar az isteni felruházások aranypalástjába öltözzék!”¹⁸ Kultusza a századfordulóra hivatalossá vált, s átszötte, behálózta a kultúra, a művelődés minden ágát, s koronként változó intenzitással máig eleven. A Petőfi-kultuszhoz hasonló társadalmi támogatottságú mozgalom ritka, talán Jókaié és Kossuthé volt a korszakban ehhez fogható.

Az, hogy éppen Petőfi vált a kultusz tárgyává, nem feltétlenül költői életművének köszönhető, bár lírájának ereje, letisztultsága, „egyszerűsége” bizonyára szerepet játszott ebben a folyamatban. Sokkal meghatározóbb egyénisége és életpályája, jobban mondva az életrajzhoz kapcsolódó művekből és a kortársak visszaemlékezéseiből összeálló stilizált Petőfikép: a puritán, elhivatott, forradalmi, prófétikus költőé, aki egyszersmind szerető fiú, hitves és bátor katona. E vonások kiemelése eltorzította Petőfi valódi arcát, személyiségének és lírájának sokszínűsége eltűnt a szobor mögött, életrajza a kultusz kiterjedésével kanonizálódott, elmosódtak a konkrét tények, részletek, a művek. Ezt a kultusz „papjai” is tudták, mint Herczeg Ferencnek a Petőfi-Ház megnyitóján elmondott beszédéből kiderül: „Ha azt kérdezném a művelt magyar embertől: Ismeri ön Petőfit? – valószínű, hogy sértődött vagy derült szánakozással mérne végig. Hogy lehet ilyenket kérdezni? Petőfit mindenki ismeri. Petőfi művei nekünk a biblia mellett a legkedvesebb könyveink.

Állapodjunk meg egy pillanatra a biblia mellett. Valljuk be őszintén, hogy bibliaismeretünkkel baj van. Tanuló korunkban, éretlen elmével, vázlatos kivonatokból és kiszakított részletekből ismertük meg a szent

Orlai Petrics Soma: Petőfi
Debrecenben, olaj, vászon, PIM
Művészeti tára

tés „passiókényszeré” nagyban növeli a kultusz kialakulásának esélyeit. A fiatalon elszenvedett, tragikus halál motívuma mélyén minden bizonynyal ott rejlik a megváltás Krisztus-szimbolikája is, valamint a meghaló istenség archetípusa.²⁰

A Petőfi-kultusz mozgalommá válásában minden bizonnyal a történelmi helyzet s nem Petőfi személye játszotta a legnagyobb szerepet. Mint korábban már szó volt róla, a nemzet eszméjének térhódításával egy-egy ezt megjelenítő egyéniség kerül a profán kultuszok középpontjába. Petőfi eleinte az önkényuralommal szemben álló nemzeti közösség, évtizedekkel később a társadalom egységének szimbóluma lesz. E hamis nemzeti egység, a valódi társadalmi konszenzus hiánya, a szabadságharc generációjának fellengzős önmitologizálása arra ösztönözi a kultusz ellenfeleit, hogy Petőfi „másik” arcát is megmutassák. A Petőfi-Ház 1909-es megnyitását „ünneplő” cikkében a *Hétfői Posta* fiatal publicistája így ír: „Hatvan Kosuth-szobor helyett többet érne hatvan jó iskola s Petőfi-féle panorámák helyett még mindig istenesebb cselekedet volna egy olyan törvény, mely a sajtó szabadságát mindenféle befolyásokkal szemben biztosítaná. Szobrokkal, képekkel és áldozati oltárokkal torkig vagyunk [...] Birtokba vették Petőfit, a maguk maradi törekvéseit akarják igazolni vele s mivel Petőfi már halva van, visszaélnek azzal a szerencsével, hogy nem üthet szét közöttük, sietnek tehát lefoglalni és átváltoztatni a maguk képére, hogy azután cégérül odatartsák minden és mindenki ellen, aki Petőfi szellemében mer gondolkodni a magyarságról [...]”²¹

E kettősségtől eleven a kultusz máig, Petőfi a hivatalos és az ellenkul-

könyveket [...] Alig van könyv, melyet oly sűrűn emlegetünk és oly keveset olvasunk, mint a biblia.

Szinte félek kimondani, hogy Petőfi műveivel is ilyenformán vagyunk. Ifjú éveinkben, zsenge elmével, mindenki elolvasott néhány tucatot a költeményei közül. Néhányat meg is tanultunk. Azonkívül teleszívtuk magunkat kész Petőfi-hangulatokkal és benyomásokkal, amelyekkel teli van a magyar levegő. Nálunk az is ismerheti Petőfit, aki sohasem olvasta egy sorát sem.”¹⁹

A kultuszképződés szempontjából sorsában a legfontosabb a szenvedés és az erőszakos halál, aránytalanul sokszor ábrázolják Petőfit mint nyomorgó vagy csatába száguldó, csataterén haldokló költőt – példa erre Madarász Viktor népszerű festménye – a legendateremtés

tusztúra egyaránt alkalmas, életműve, sorsa egy-egy részletét túlhangsúlyozzák, pózzá merevítik.

(A Petőfi-hagyaték)

Az „igazi” Petőfi-hagyaték – a pesti lakások berendezésének – sorsa nem ismert, bár fennmaradt egy 1849-es foglalási és egy 1850-es árverési jegyzőkönyv. A tárgyak egy része talán átkerült Szendrey Júlia új háztartásába, és megmaradtak a szobákat díszítő metszetek, festmények, ezeket Szendrey Júlia haláláig őrzi, majd Jókaihoz, Petőfi Istvánhoz, Orlay Petrics Somához kerülnek. Petőfiék 1848–1949-ben valószínűleg legtöbb személyes holmijukat magukkal vitték Erdélybe, Debrecenbe, majd Mezőberénybe. Ezek jórésze elkallódhatott, a Petőfi-hagyaték sajátossága, hogy nem egységes gyűjtemény, hanem szétszóródott, elajándékozott, ott-hagyott tárgyak egyvelege.

A Petőfi család tárgyainak sorsa elválaszthatatlan a kéziratokétól, a kortársak mindkét csoportot „relikviának” nevezték. Természetes, hogy a hitelesség megítélésekor nagy súllyal esik latba, hogy van-e a tárgy mellett, vagy szól-e a tárgyról autográf feljegyzés. Nem elhanyagolható az a hatás sem, amit a versek visszfénye vet utólag egy-egy relikviára: fennmaradásra, átörökítésre nagyobb esélyük volt a művekhez, vagy ismert életrajzi eseményekhez kötődő tárgyaknak.

A relikviák sorsát jócskán befolyásolta a történelmi helyzet. Nyilvános megemlékezésre a szabadságharc után sokáig nincs lehetőség, a kéziratokat rejtegetik, befalazzák, de az emléktárgyak veszélytelenek, lehetőséget nyújtanak az egyéni, családi kegyelet gyakorlására.

Petőfi fiatalon hal meg, kortársai élnek még a századfordulón is: Jókai 1904-ben hal meg, *A négyökrös szekér* Erzsikéje – Sass Erzsébet – még részt vesz a Petőfi-Ház 1909-es megnyitóján. A Petőfit ismerők négy-öt évtizeden át ismétlik, csiszolják visszaemlékezéseiket, élményeik adomákká, a sokszor ismételt történetek valósággá válnak a következő generációk szemében, innen a Petőfi-kutatás közismert szkepticizmusa a Petőfi-Ház „kincseivel” szemben. Ugyanakkor az a tény, hogy a korszak tanúinak sokasága él még, némiképpen visszafogja a tódítók, nagyotmondók mesekedvét. Nehezen elképzelhető, hogy az ország nyilvánossága előtt Petőfi ismerésének hazudta magát valaki.

Az, hogy a Petőfi-tárgyak soha sem találkoztak, nem kerültek egy intézménybe az irodalmi közvéleményt megosztó szekértáboroknak, a Petőfi Társaság híveinek és ellenzőinek köszönhető. Petőfi István, Orlay, Gyulai, Török Károly, Szász Károly a Kisfaludy Társaságnak, a Nemzeti Múzeumnak, az Akadémiának ajándékozza kincseit. Szendrey Júlia leszármazottai, Jókai Mór és a nagy dinasztíák, Laukáék, Sassék, Szigligetiék, Emichék, Egressyék a Petőfi Társaság mellett szavaznak és e kiterjedt rokoni-ismerősi kapcsolatokkal rendelkező családok segítik a szerteszét szóródott ereklyék fölgyűjtésében Ferenczi Zoltánt, Kéry Gyulát. Az Arany család, elsősorban Arany László maga is gyűjtötte az ereklyéket, özvegye a Petőfi Társaságra bízta a Petőfi vonatkozásúakat. Széll Piroska ezzel szemben a Kisfaludy Társaságnak ajándékozza nagyapja 48-as relikviáit.

Petőfi István hagyatékából került a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárába a talán leghitelesebb, és legkevésbé ismert tárgycsoport, a Petőfi útdobozában maradt relikviák. Petőfi István bátyja iratait a Kisfaludy Társaságra hagyja, de erről a dobozról valószínűleg megfélekedezett, Geiszt Gáspár, akinek csákoí birtokán volt intéző, küldi el a Kisfaludy Társasághoz 1889-ben. A költő öccse tudatosan gyűjtötte a kortársaktól a kéziratokat, tárgyakat. Petőfi Zoltán végrendeletének megfelelően tőle is hozzá kerülnek Petőfi legfontosabb kéziratai. Sok mindent neki adott Szendrey Júlia, s mint az akadémiai anyag sejteti, Aranyék is. Petőfi István nem szívesen válik meg a relikviáktól, talán csak egy-egy kevésbé irodalmi jelentőségű ajándékoz el. 1880. április 28-án, Csákon kelt végrendelete azért fontos, mert ebből sejthető, kik örökölhették a hagyatéki leltárban nem szereplő tárgyakat:

„Könyveimet és annak szekrényét hagyom Horváth Árpád és Ilona rokonaimnak.

Szülőim és bátyám arczképeivel rendelkezék Orlay Soma úr, ki azokat festette is.

Puskáimat T. Geiszt Gyula úrnak hagyom emlékül.

Geiszt Gáspár úr válasszon könyveim közül emlékül 4 művet tetszése szerint, mit Horvát Árpád és Ilona rokonaim nem ellenezhetnek.

Bátyám kéziratait, szekrényével együtt a Bpesti múzeumnak hagyományozom.

3. darab sorsjegyemet Gailhoffer Antónia asszonynak hagyományozom.”²²

Az 1880. május 8–9-én kelt hagyatéki leltárból esetleg azonosítható a három fényezett íróasztal-írószekrény egyike, a két pipa, a katalógusban is szereplő vörös köves gyűrű, az akadémiai érem és a katonai érdemjel.²³ Ugyanakkor bizonyos, hogy mivel közvetlen örököse nem volt, Petőfi István háztartásának, tárgyainak egy csoportja a család Hrúz-ágához kerül.

Szendrey Júlia még életében Petőfi Zoltánnak adta apja írásait, ereklyéit. Hagyatékából a maradék Petőfi vonatkozású iratok, ereklyék egy részét Petőfi István elkérhette. Júlia személyes tárgyait lánya – Machek Gusztávné Horváth Ilona – juttatja el a Petőfi Társasághoz. 1910-ben megye, ifj. Horváth Árpádné, később özv. Mirkovszky Gézáné, Greguss Gizella ad el a Széchényi Könyvtárnak nagyobb mennyiségű Szendrey Júlia vonatkozású anyagot, amelyben Petőfi Zoltán jó néhány aprósága is fennmaradt, féltestvére, Ilona tehetette el emlékül.

Petőfi tárgyait megőrizte másodunokatestvére, Orlay Petrics Soma is – ezek valószínűleg Petőfiék mezőberényi otléte idejéből származnak –, ő a Nemzeti Múzeum gyűjteményét gyarapítja, csak hagyatékából vesz meg egy, a pesti lakásból származó órát a Társaság.

Petőfi könyvtárát néhány személyes irattal együtt szintén egy gyűjtő, Török Károly adta a Nemzeti Múzeumnak, aki Gyulai Pálnál – Petőfi sógoránál – nevelősködött és Petőfi Zoltán barátja volt.

Az egyik legjelentősebb, elsősorban képzőművészeti Petőfi-gyűjteményt a Nemzeti Szalon igazgatója, a műgyűjtő Ernst Lajos szedi össze. Az ő anyagával rendezik be 1909 tavaszán a Petőfi-Ház nagytermét, s őt választja meg a társaság közgyűlése a múzeum igazgatójának. Nem sokkal

később azonban összekülönbözik Herczeg Ferencékkel, a korabeli szóbeszéd szerint óriási összeget, százezer koronát illetve nemességet kér adománya fejében.²⁴ A már kész kiállítást lebontják, a gyűjtemény 1912-től a Nagymező utcai Ernst Múzeumban látható. Ernst Lajos halála után, 1932-ben a helyiség kiállítóteremmé alakul, a Petőfi-relikviák a Nemzeti Múzeumba kerülnek.

A *Petőfi Társaság relikviatárának* sajátossága, hogy tudatos gyűjtő-, kutatómunka eredménye, nem hagyatéki anyag. Kéry Gyula, mint többször meg is fogalmazza, Petőfi emlékét tárgyasítani, kiállítani akarja, ezért az életrajz nyomán, a kortársakkal, ismerősökkel és leszármazottakkal készített interjúk alapján valóságos nyomozást folytat az ereklyékkel kapcsolatban. Az eredetileg újságíró Kéry nagy energiával fog munkához, az egész országot átfogó mozgalommá fejleszti a relikviagyűjtést – az összeszedett tárgyak mennyisége mindenképpen lenyűgöző. (Különösen, ha a Kisfaludy Társaság vagy a Nemzeti Múzeum ereklyéivel vetjük össze. Az ajándékozók mindenesetre ösztönözhetette az a lehetőség, hogy kincseik biztosan a nagyközönség elé kerülnek. Erre utal Petőfi egyik könyvének utolsó bejegyzése is. A belső címlapon a következő olvasható: „Arany Jánosnak Petőfi Sándor.”, az előzéklapon ez áll: „Garay Jánosnak Arany János.”, a címlapon az ajánlás: „Kozma Andornak. Garay János özege.”. A belső borítón a gyűjteménybe kerülés rögzítése: „Kaptam e könyvet 1905 júl. 8. Halálom után ez a könyv a Kisfaludy-Társaság ereklyetáráé legyen! Kozma Andor – Minthogy a Kisfaludy-Társaság még mindig s úgy látszik örökbe a világ elől elzárt helyen porladoz, noha drága kincseket is rejteget, régebbi elhatározásomat megváltoztatva, ezt a könyvet a Petőfi Társaságnak ajándékozom a Petőfi múzeum részére. Budapest 1923 márczius 13. Kozma Andor)

A gyűjtés hangulatára mindenképpen jellemző Kéry Gyula riportkönyvének alábbi részlete:

„Cser Gábornak, a dömsödi gazdának nem egyszer sok pénzt kínáltak azért az egyszerű, szű-ette, kopott nyoszojáért, melyben a Petrovics mérszáros fia a világra jött. De Cser Gábor nem adta oda senkinek, nekem is csak akkor engedte át, midőn megtudta, hogy a Petőfi-társaság ereklyetárában fogják kegyelettel megőrizni.

Késő éjszaka adtam fel a dömsödi ereklyéket a vasuti állomáson. Vasárnap nem szoktak teherárukat felvenni, de mikor a vasúti tiszt meg tudta, hogy Petőfi ereklyéiről van szó, szíves készséggel azonnal intézkedett, s az első vonattal útnak indította azokat.

Reggelre már Budapesten voltak. A József-városi pályaudvaron élelem sietett a szállító kocsis és kérdé, hogy én keresem-e a Petőfi ágát és almáriumot?

Meglepett a kocsis kérdése.

– Honnan tudja, hogy Petőfi ágya?

– Mert rajta van – válaszolta – a vasúti cédulán.

És csakugyan ott találtam az ágy oldalfájához kötve egy kis papírtáblát a következő fölirással: „Emberek! Vigyázat! Petőfi ágya!!!”

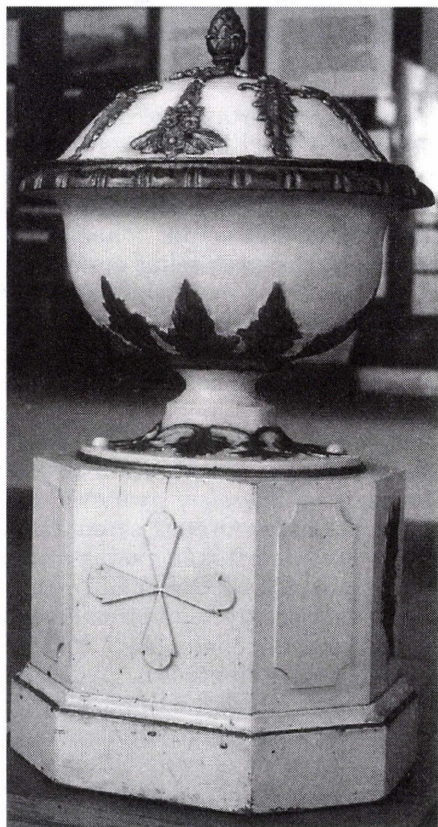
Vasuti tisztek és munkások kegyelettel állták körül az ereklyéket.”²⁵

Utólag nehéz megítélni, hitelesek-e ezek a tárgyak, noha a Petőfi Társaság szinte minden esetben – a modern muzeológia követelményeinek megfelelően is – „hitelesítő nyilatkozatot” kér. A gyűjtemény szerkezetének bizonyos törvényszerűségei azonban segítenek a tárgyak sorsának megértésében. (Ilyen sajátosság például, hogy Petőfi Zoltánnak szokása volt apja ereklyéit elajándékozni, sőt baráti kölcsönöket törlesztett ezekkel, így a sok hasonló eset egymást hitelesíti.) A Petőfi-Ház gyűjteményének és kiállításának másik sajátossága, hogy a tárgyak többsége a ritualizált életrajz hangsúlyos pillanataihoz – a születéshez, a szerelemhez, az alkotáshoz, a halálhoz –, az ismert ábrázolásokhoz és nem utolsó sorban a versekhez kötődik. Figyelemre méltó, hogy az utódok, az öt-tíz évenkénti ismétlődő Petőfi kiállítások rendezői újra és újra ugyanezeket a tárgyakat állítják a középpontba, ugyanazok kerülnek a katalógusokba, képeskönyvekbe: valószínűleg ezeket a relikviákat érzik „hitelesnek” a muzeológusok.

Petőfi születése, mint motívum, mindig helyet kap a kiállításokon a Petőfi-Háztól máig. A sajátos körülmények: a szilveszteri-újévi időpont – amit *Az apostol* története az életműben is megerősít –, a születési helyéről folyó hosszú vita vonzza az olvasói képzeletet. Főhelyre állítják az állítólagos szülőágyat, „amely eszedbe juttatja, hogy az ígéretcsillag mindig jászolra világít rá”²⁶ s megkerül, igaz jóval később, a keresztelőmedence és a keresztelőkancsó.

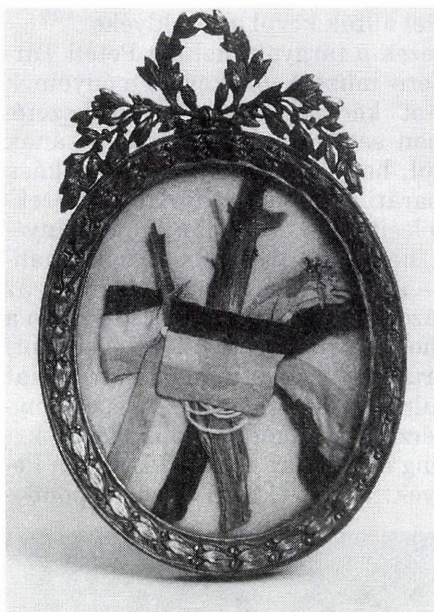
A visszaemlékezésekből közismert, hogy Petőfi szenvedélyesen pipázott, különösen gondolkodás, írás-alkotás közben. Az ábrázolások megerősítik a „pipázó Petőfi” képet, ehhez járul, a pipa mint a személyes, az egyéniséget jellemző tárgy vonzereje. Nem lehet véletlen, hogy rengeteg Petőfi-pipa kerül elő, még az 1960-as években is felbukkan egy-egy. Ennek persze több természetes oka is van, az egyik, hogy Petőfinek nagy pipagyűjteménye volt. A másik ok, hogy a pipákat általában több generáció használta, a különösen szépeket, nevezetéseket továbbajándékozták.

„A költő kardjai” – ezt választotta Fekete Sándor is Petőfi-tanulmánykötete címéül.²⁷ A kiállítások

Petőfi keresztelőmedencéje,
Evangelikus Országos Múzeum

Mednyánszky Berta virágcsokra
ereklyetartóban, PIM Művészeti tára

kon a kard a szabadságharc, a katonaköltő, a helyállás, a mártírium képi jelzése, sőt Petőfi versei egy sajátos vonással színezik ezt a jelképet: az életműben a kard gyakran szerepel együtt a lanttal, az alkotás szimbólumával: „Lantom, kardom tied, oh szabadság!”²⁸ „Meg kell, meg kell, hogy érjem azt a nagy napot, / Amelyért lantom s kardom fáradott!”²⁹ „Eszendőre hallgat a dal, / Vagy ha írok, véres karddal írok költeményeket.”³⁰ Így lesz a kard a forradalmi költő legendájának kelléke.

Petőfi szerelmeinek bemutatása, felsorakoztatása szintén a kiállítások bevált, hagyományos fogása. Valószínűleg a hozzá kapcsolható vers miatt kedvelt tárgy Csapó Etelke halotti hajfűrtje. Az ismert, rövid költemény – „Ha életében nem szerettem volna / A szőke fűrtök kedves gyermekét / Ővé leen-

dett volna szívem / Mikor a halotti ágyon fekvék.”³¹ – mintha csak a tárgyról készült volna, noha sokkal valószínűbb, hogy a Csapó Etelke nővére, a gyakran és sokat emlékező Vachott Sándorné állította össze így a gyűjtő kérésére, nem valószínű, hogy Vachotték családi ereklyéiket a falon, üveg alatt őrizték volna. E sorozat másik jellegzetes tárgya Mednyánszky Berta virágcsokra. Történetét maga a matróna mondta el a relikviagyűjtő Kérynek 1901-ben Pozsonyban:

„Megemlítette még, hogy Petőfinek saját kezével hozzá irt költeményei, melyet szekrényében őrzött, a Bach-korszakban, midőn szüleivel Gödöllőről elköltözött, nyomtalanul eltűntek. Csakis két ereklyét őrizhetett meg. Az egyik a 'Szerelem gyöngyei'-nek azon diszpéldánya, melyet 1845-ben maga Petőfi készíttetett számára. A hatvan lapra terjedő kötet megfakult piros selyemborítékán vastag aranybetűkkel ez a fölírás olvasható:

SZERÉLEM GYÖNGYEI BERTÁNAK

A másik ereklye egy piros-fehér-zöld pántlikával átkötött préselt virág. Ennek az a története, hogy egy vasárnap délután a kertben sétálgattak, s a többi közt a hazáról is beszélgettek. Beszélgetés közben Berta néhány szál virágot szedett és nemzeti színű pántlikával bokrétát kötve, átadta Petőfinek, akit rendkívül meghatott a kedves figyelem.

Erre vonatkozik ez a költemény:

*A bokrétát melyet nekem adtál,
Háromszínű szalaggal kötted át.
Szereted te a hazának színeit,
Lányka, mert szereted a hazát.*

Adok én is három szint cserébe:
A zöld színnek vedd reményimet,
A fehérnek halovány orcámat,
A pirosnak vérző szívemet!

Petőfi egy későbbi találkozása alkalmával közölte Bertával, hogy nemcsak költeményt írt a kis bokrétáról, hanem azt könyvébe préselve, híven őrzi. Berta kétkedve jegyezte meg erre:

– Ki tudja, hol fog elhervadni ez a virág is, valahol az utszélen?

Berta ezzel a virágok közös sorsára gondolt.

A költő e megjegyzésre úgy adta meg a választ, hogy mikor a *'Szerелеm gyöngyei'*-nek díszpéldányát Bertának megküldte, a könyvnek azon lapjába, hol a bokrétáról szóló költemény van, mellékelte a préselt virágot is, annak bizonyosságául, hogy csakugyan megőrizte és nem hagyta elhervadni az út porában [...]”³²

A házasság, a „szent nász” szimbóluma elsősorban a Júlia jegygyűrűje – érdekes módon egy Hrúz rokon őrizte meg – a Petőfi-Házba kerülésekor díszes ereklyetartót kap, és az ereklyeterem központi helyére kerül. Talán nem véletlen, hogy ezt a tárgyat is megverselte Petőfi egy ismert költeményében, az *Augusztus 5-dikén*-ben.

Petőfi mártírhalála a kultusz központi témája. Az életmű itt találkozik az életrajzzal, a halál tragikumát Petőfi prófétikus versei teszik hangsúlyossá, ugyanakkor a segesvári csatátér épp úgy rejtélyes, talányos, mint a kiskőrösi szülőház. Petőfi földi maradványainak, sírjának hiánya különleges feszültséget kelt. A sírt, az igazi kegyhelyet pótolják a költő utolsó útjának stációiról begyűjtött tárgyak Mezőberényből, Tordáról, itt szokott szerepelni Szendrey Júlia halálfejes hímezése 1849-ből, később csatlakozik ehhez a biharugrai asztal, melyen Petőfi utolsó levelét írja Arany Jánosnak.

A Petőfi-Ház utódába, a Petőfi Irodalmi Múzeumba nagyobb tétel Petőfi relikvia már nem került, csak egy-egy szórvány az ereklyék tulajdonosainak késői leszármazottjaitól. Ugyanígy a fővárosi, egyházi gyűjtemények egyedi érdekesű tárgyakat őriznek.

Az utóbbi évtizedekben a hely-

Szendrey Júlia jegygyűrűje
ereklyetartóban, PIM Művészeti tára

történészeknek köszönhetően egy újabb tárgycsoport bukkant föl: a Petrovicsék nagyszámú lakhelyein utólag összegyűjtött relikviák. Ez az anyag nem hagyatékk jellegű. Ismerősök, szomszédok, falubeliek leszármazottaitól gyűjtenek, nehezen hitelesíthető, de történeti, szociológiai, néprajzi értelemben mindenképpen valódi tárgyakat Kiskunfélegyházán, Dunavecsein, Szalkszentmártonban. Egyedül ez utóbbi község anyaga nevezhető gyűjteménynek, a Petőfi család ott-tartózkodásának rekvizitumaiból egy egész kiállítást rendeztek. Koltón egy egészen sajátos emlékhellyel ismerkedhet meg a látogató. Itt főleg a Petőfiék látogatását megörökítő, helyhez kötődő tárgyak váltak relikviává.

(A Petőfi Társaság)

A Petőfi-kultusz működésének, szerkezetének vizsgálatához tekintsük át röviden a társaság történetét, figyelve a kultikus elemekre. A Petőfi Társaság hetven éves működése során többször arculatot váltott. Az 1876-tól a századvégig tartó időszakban egy baráti-irodalmi csoport által szervezett mozgalom. A századelőn a legnépszerűbb, az 1892-es év, Jókai írói jubileuma hozza meg a fordulatot, ekkor kerül hivatalosság bástyáin belül a Társaság. A nemzeti-konzervatív eszmék harcosa, a tagság egyfajta társadalmi tisztséget, presztizst jelent. A világháború utáni harmadik korszakában népszerűsége megkopik, a hivatalos ideológiát ismétli, s behúzódik az állam védőszárnyai alá. 1948-ban feloszlata önmagát.

Kérdés, hogy mi tartotta fenn ilyen sokáig ezt a társadalmi mozgalmat. Az eredeti elképzelés szerinti lap- és könyvkiadás megbukott a vidéki felolvasó-körutak iránt az érdeklődés egyre lanyhul, a Petőfi-Ház is csak létrejöttéig kavart indulatokat. Igazi sikert a felolvasások, közös lakomák, ünnepélyek – és főként a századelőn – az alapítványok hoznak, tehát a nyilvános szereplésre alkalmas adó megmozdulások. A Petőfi Társaság akciói lehetőséget nyújtottak a politikai és a kulturális élet periferiáján tevékenykedni kívánó civileknek, kívülállóknak a hazafiasság, közéletiség bizonyítására, az írók megmártózhattak a népszerűségben. A „mozgalmi” időszakban alig öt-tíz ember szervezi az összejöveteleket, később, a nagy ünnepségek korszakában külön egyletek, bizottságok, irodák alakulnak, a társadalmi hierarchiában elfoglalt helynek, tekintélynek megfelelően juthatnak szerephez a tagok, pártolók.

Az 1876-ban alakuló társaság nem véletlenül választja Petőfit névadóul. Bár a költő emléke egyre népszerűbb – 1860-ban például Pákh Albert Vasárnapi újsága teljes rovatot szentel halála adatai közlésének, a körülmények feltárásnak, 1861-ben gőzöst neveznek el róla – születésének 50. évfordulóját se az akadémia, se a Kisfaludy Társaság nem ünnepli meg. Petőfi nevével az alapítók éppen ezekkel az irodalmi tekintélyekkel szemben akarnak zászlót bontani. Gyulai rosszmájú szavai szerint a társaság létrejöttének egyik mozgó rugója, „hogy a Kisfaludy-társaság tagjai megválasztásában egy kissé válogatósnak mutatkozott”,³³ s a nem komoly munkásságú írókat mellőzi. A Petőfi Társaságban egy új generáció, egy új irodalomfelfogás keres helyet magának a közéletben. Az elnök Pe-

tőfi megfellebbezhetetlen tekintélyű barátja Jókai lesz, az ő kultuszának része hajdani szoros kapcsolata a költővel. Az első nagygyűlés utáni hatvanfős lakomán az István főherceg-szállóban, a felkészítő beszédet nem Petőfire, hanem Jókaira mondja Lauka Gusztáv. Sikerül tiszteletbeli tagnak megnyerniük Arany Jánost, Kossuth Lajost, aki levélben köszöni meg a megtiszteltetést: „A magyarra nézve a magyar nemzeti érzület vesztatüzének eleven lobogása, nemzeti életkérdés. Üdvözlöm önöket a tűz őrpapjai között.”³⁴ Mindazonáltal Petőfiről székfoglaló beszédet tartani nem hajlandó.

A hivatalos tudomány meglehetősen ellenségesen fogadja az alakulás hírért, már a kezdetekkor kiderül, hogy a Petőfi Társaság elképzelése a szépirodalomról és a nemzeti kultúráról jelentősen különbözik az akadémia filozofiaitól, mivel az ő kultúraképükbe szervesen illeszkedik a Petőfihez való kultikus viszonyulás is. A kultusz szó náluk még pozitív értelmű, amint azt a társaság szabályzata is rögzíti.

Az 1880-as években a társaság élete fellendül. Divatba jönnek a felolvasó ülések, a szűkösség, kezdeti kényelmetlenségek ellenére tömegek jönnek el, hogy meghallgassák a humoros, kellemes, anekdotikus írásokat, visszaemlékezéseket. Felolvas Jókai, Reviczky Gyula, Herczeg Ferenc, Kiss József, Mikszáth, Rákosi Viktor. Ez az irodalmi társaság fogad először tagjai közé nőírókat. Az 1880-as évek végén már az Akadémia termében tartják felolvasó üléseit hetente egyszer, a kényelem, hely presztízse még nagyobb.

Ugyanakkor nem képesek a program jegyében született írásokkal megtölteni heti-, majd havilapjukat, a *Koszorút*. Eredeti szépirodalom hiányában jórészt emlékezésekkel, Petőfi vonatkozású esszékkel, a külföldi megjelenések, fordítások hírével, népszerűsítő irodalomtörténeti írásokkal, képes mellékletekkel töltik meg. Később kompromisszumként regényfordításokat is felvesznek, de a lap menthetetlenül megbukik. A *Petőfi-Könyvtár* sorozatban – amely a fenti tematikát követi – harminc kötet jelenik meg, de a példányok egy része az olcsóság, a papírkötés ellenére eladatlan marad, a megcélzott olvasótábor a külföldi regényekhez van szokva.

Az egyre népszerűbbé váló társaság kiterjeszti működését a vidékre is. 1880-ban avatják fel Petőfi kiskörösi szülőházát, az első emlékhelyet, itt kezd kialakulni az ünneplések koreográfiája: a kisváros fellobogózva fogadja a fővárosi vendégeket, Jókai beszél a háznál, utána ünnepélyes bejegyzéseket tesznek a tagok a ház emlékkönyvébe. Az ezt követő vidéki felolvasóközutak nagy érdeklődés közepette zajlanak, mindenütt zászlók, virágok, tömeg, nagy vacsorák, díszkiadású újságok, táncvigalom a helyi tisztikarral, emléktábla avatás, kirándulások körítik a szinte már elsikadó felolvasásokat. 1882-ben Debrecenbe látogatnak el: „Az indóháztól, hol Simonffy Imre polgármester tartott lelkes üdvözlő beszédet, a vendégeket vivő kocsisor az ezerekre menő közönség folytonos éljenzése közt indult a város felé. Az ut be a városba a fellobogózott, az emberek ezrei által ellepett, széles főúton át valóságos diadalmenet volt. Még a háztetőket

is emberek tartották megszállva. A házak ablakiból, melyek tömve voltak Debreczen szépeivel, virágessövel borították be Jókai kocsiját, sok száz kendő lengett üdvözlőleg és sok ezer torok kiáltotta szakadatlanul az Isten hozott-ot.”³⁵ A lelkesedés nem tart soká, Pozsonyban már kisebb érdeklődés, Szegedre pedig már senkit nem tud küldeni a társaság, nincs elegendő vállalkozó kedvű felolvasó. Az 1910-es években újból föltámad a vidéki matinék iránt az érdeklődés, emléktáblákat avatnak Nagyszébenben, Ungvárott, szobrot lepleznek le Pozsonyban.

Mihelyt a társaság anyagi erői megengedik, pályázatokkal próbálja serkenteni új művek születését. 1882-ben Huszár Adolf Duna-parti Petőfi-szobrának leleplezésére készült köszöntőversre írják ki az első pályázatot. A későbbiekben azonban gyakorlattá válik, hogy a mezőny gyengesége miatt pályadíjak nagyrésze kiadatlan marad.

Országos hírűvé és többé-kevésbé hivatalossá teszi a társaságot 1894-ben a Jókai ötvenedik írói jubileumára rendezett ünnepsorozat. A nagyformátumú, hosszan elnyúló események kiindulópontja a társaság, ők adnak keretet az ünnepegeknek, mivel az Akadémia „rendes gyakorlatával ellentétben áll, hogy élő írókat ünnepeljen.”³⁶

Ezek után megállíthatatlanul követik egymást az ünnepek, évfordulók. A legjelentősebb az 1899-ben Petőfi halálának ötvenedik évfordulóján tartott segesvári zarándoklat, gigantikus ünnep-sorozat: „A legnagyobb országos ünnepély, természetesen Segesvárott volt, a végzetes csata színhelyén, hová a Petőfi-társaság a magyar államvasutak külön vonatán szállította az irodalom munkásait, a politikai, művészeti és társadalmi élet kitűnőseit, s hova sok ezer részvevő zarándokolt el a haza minden részéből.”³⁷ Itt avatják fel Köllő Miklós később Kiskunfélegyházára került nagyméretű Petőfi-szobrát, amelynek felállításán már az alapítás évétől munkálkodik a szoborbizottság. Ünnepelnek az iskolák, az újságok, nagyszabású helyi megemlékezéseket tartanak szinte minden helységben, ahol Petőfi megfordult. Az ünnep fényét emeli, hogy Arany László ebből az alkalomból ad át néhány Petőfi-ereklyét: selyemkendőt, bádogszelenecét, ezüsthuszast. Figyelemre méltó, hogy az ünneplésekben milyen jelentős szerep jut a relikviáknak, ezek megjelenítik, visszaidézik a múltat, igazolják, hitelesítik az emlékezést: például 1898. március 15-én, a szabadsajtó ötvenéves évfordulójára rendezett események főszereplője a virágfüzerekkel díszített Landerer-Heckenast nyomda.

1908-ban a Petőfi Társaság és a főváros elhatározza, hogy méltó sírhelyre temeti a Petőfi családot: a költő szüleit, öccsét, feleségét, fiát. Az újratemetés és a közös sírba helyezés ismét alkalmat ad a nagyszabású, pompás külsőségek sorának fölvonultatására: ott állnak a sír körül a tanítézetek – külön rendező gárdát szerveznek erre a napra –, a kormány, a főrendek, az egyház, a társadalmi egyesületek képviselői. A még élő rokonok díszhelyet kapnak, a Petőfi Társaság összes tagja égő fáklyákkal vonul fel, igazi színpadias látványt nyújtanak a díszruhás megjelentek, a vagonnyi koszorú. Prohászka Ottokár hat katolikus pap kíséretében becsenteli a sírt, énekkar és a társadalmi egyletek koszorúzása adja a műsort.

1911-ben szobrot emelnek a sír fölé, Bory Jenő alkotása lantot tartó tu-

rul, az egyik legnagyobb a Kerepesi-temetőben, szinte elvész benne a Petőfi állíttatta márványtábla: „A legszeretetebb atya és anya”. A leleplezőkor a temetéshez hasonló nagyszabású ünnepségek zajlanak, kivonul a MÁV gépgyár munkáskórusa, a főváros előkelőségei.

Hosszan folytathatnánk az ünnepek sorát: már korábban a szabadságharc ötvenéves évfordulója, a milleneum, Vörösmarty centenáriuma, a Petőfi Társaság 25 éves fennállása, Rákóczi hamvai hazahozatala 1906-ban, Mikszáth 40 éves írói jubileuma, Arany és Tompa születésének centenáriuma 1917-ben. Sorra avatják az emléktáblákat, még az elhunyt másodelnök, Komócsy József tiszteletére is emlékoszlopot emelnek. A társaság célja Pekár Gyula megfogalmazásában: „Az elhunyt jelek iránt, ünnepélyek rendezésével folyvást ébren tartani a nemzet kegyeletét.”³⁸ Ezekkel az ismétlődő ünnepi eseményekkel a Petőfi Társaság híven követi a kultusz kívánta gyakorlatot. A rítus, az ismétlődő együttes cselekvés, ünneplés, – ilyen például az évenkénti koszorúzás – a kultusz elengedhetetlen kelléke. E kultikus körbe tartoznak a százfős lakomák, a társaság belső életének meghatározó eseményei, bár sokan, sokszor szóvá teszik azt a paradoxont, hogy a nyomorgó Petőfi nevében fényűző eszem-iszomokat rendeznek, a társaság nem mond le erről. Sőt, csináltat egy díszes, drágakőberakásos, szecessziós Petőfi-serleget, amellyel évről-évre „serlegemelő” beszédekkel mondanak új tagok. A rituális események érdekes példája, hogy egy ideig nagy, jelmezes, a reformkort megjelenítő majálisok, felhivatalos tavaszi népünnepek kapcsolódnak a Petőfi-mozgalomhoz.

1904-ben meghal Jókai és egy korszak lezárul a társaság életében. Herczeg Ferenc már a közérthetőség, az „egyszerű” Petőfi nevében óvja a magyar irodalmat a modernségtől, a nyugattól, a világpolgároktól: „A Petőfi-Társaság egész szervezetével és hagyományainál fogva ugyancsak az irodalom és a közönség között oly kívánatos kölcsönhatást szolgálja. A két fogalom között, amelyet a legújabb nyelvhasználat irodalmi társaság – ebben az esetben a Petőfi Társaság – az egész magyar irodalom ügyét kívánja szolgálni, a csoport pedig kizárólag azt az irodalmat, amelyet tagjai produkálnak. Olykor úgy, hogy az ujtás jelszavait hangoztatván, szembe helyezkedik vele.”³⁹ Beszédeiben mindig a többség, a társaság nevében beszél, szavai ekkor már hivatalos állásfoglalásnak tekinthetők: „A magyar költő legyen őrszema a kultura magasan fekvő várkastélyaiban. De itt mindjárt hangsúlyoznunk kell, hogy azon a földrajzi ponton, ahová a sors eleinket vezette, az egységes magyar nemzeti államot tartjuk a kulturális élet egyetlen lehetséges keretének. Ami azon kívül van, az süllyedés, az barbárság [...] a tehetség nem pótolja a nemzeti érzést és aki magyarul ír, de nem érez magyarul, annak tehetségéből nincs haszna sem az országnak, sem az emberiségnek, annak tehetsége a természet efemer játéka, gyorsan ellobbanó lidércfény a mocsárban.”⁴⁰

A forradalom szele alig érinti meg a Petőfi Társaságot, 1918-ban egyetlen „reformulást” tartanak, de hamarosan helyreáll a rend, a társaság irodalompolitikai tekintély a továbbiakban, nem élő, eleven mozgalom. Az

1923-as Petőfi-ünnep már a hivatalosság unalmába fullad, a beszédek az idegen, importált, „örökkön nyugtalanító világszellem”-et ostorozzák.

(A Petőfi-Ház)

A Petőfi-Ház létrehozása a Petőfi-kultusz fontos eleme. A társaság tisztában van ezzel, ezért európai példákra hivatkozva sürgeti létrehozását. Több nemzeti kultuszhely létezik már ekkor: Angliában a Shakespeare-ház, Németországban a Goethe frankfurti szülőháza, Ferrarában Ariosto lakóhelye, Firenzében Dante dolgozószobája. 1886-ban nyílik meg a Goethe Társaság védőszárnya alatt a magyarok által leginkább látogatott zárandokhely és sokat hivatkozott előkép, a weimari Goethe Múzeum. Gyulai ugyan joggal teszi szavá a Petőfi-ház létesítésének tervét bíráló cikkében, hogy a fenti példák szerint emlékhellyé rendszerint azt a házat szentelik fel, ahol az író született vagy élt és alkotott, de létezik hazai ellenpélda: Kazinczy 1850-ben felavatott dór stílusú mauzóleuma Széchalmon – ide Petőfi is zárandokolni jött már –, amely az idők során átalakult múzeummá.

A múzeum, mint épület, bizonyos értelemben kultuszhely, funkciója, működése a temploméhoz hasonló: a szent, a megőrzendő, átöröktendő helye, a nyilvános és zárt rész elkülönül. Ide érkezik a látogató, a „zarándok”, s itt a tárgyak révén közvetlen kapcsolatba kerül a költővel.⁴¹

Az emlékház feladata, hogy egy eszmét tárgyasíthatóvá, kézzelfoghatóvá tegyen, „kiállítsa” és egyben cselekvési lehetőséget – pl. koszorúzást – kínáljon vele kapcsolatban. „A nagy szellemek ilyen emlékhelyeit nem csak szokásból, unaloműzésből keresi fel az utas, hanem inkább abból az ösztönszerű vágyódásból, hogy, a kinek remek alkotásait lelki gyönyörűséggel annyiszor megcsodálta volt, szemtől-szembe látva most annak születése, fejlődése, küzdelmei és végső tusája színhelyit: – varázsolja jelené a multat s így mintegy fűrössze meg lelkét a földi halhatatlanság [...] magasztos rejtelmének misztériumában.”⁴² Az emlékhelyek felkeresésének rítusa ősidők óta a csoportok belső szolidaritásának erősítésére szolgál, a Petőfi-ereklyék ritualizált megtekintése a hivatalossá váló nemzeti érzések megerősítését szolgálja. „Ennek a kultusznak, amelynek egyik látható kápolnája a Petőfi-ház, nem a vak tekintélyimádás, még kevésbé a holt ereklyetisztelet vagy éppenséggel a sekélyes gyűjtőszenvédély adja meg tartalmát. Igazi jelentősége az, hogy beleviszi a közönséget, ébren tartja és terjeszti a vágyát az eleven erkölcsi értékek után, amelyeknek a kultusz maga csak csigahéjja.”⁴³

A nemzeti kegyhely, a Petőfi-Ház iránti igény a relikviák számának növekedésével együtt erősödik, bár az ellenzők is hallatják hangjukat a sajátóban: „Nekünk úgy tetszik, hogy nem Petőfinek, hanem a Petőfi-társaságnak van szüksége ily kegyeletes házra, hol kényelmesen elhelyezkedjék s a magyar szépirodalom vezérszerepét kísérelje meg játszani, a melyre nem igen látszik hivatottnak.”⁴⁴ 1906-ban Bartók Lajos indítja el a gyűjtést, majd halála után Endrődi Sándor folytatja; hamarosan megveszik a Bajza utcai házat. A jelentős anyagi erőt kívánó vállalkozást végül Herczeg Ferencz ötlete juttatja révbe, a magyar nőket kéri fel a gyűjtésre: „Hiszen a hölgyek ugyszolván az egyedüli közönsége a magyar szépiro-

dalomnak”.⁴⁵ A Társaság jól számít, ez a tevékenység teret ad az adakozásnak, a közhasznú tevékenységnek, s persze az önmutogatásnak is. 1907-ben gróf Apponyi Albertné, a kultuszminiszter nejének vezetésével főként arisztokrata hölgyekből alakul meg a Petőfi-ház-bizottság, vidéki testvérbizottságokat hoz létre, gyűjtőíveket küld széjjel, a főváros, tanintézetek, iskolák, a sajtó, pénzintézetek adakoznak a Petőfi-Ház javára.

A Petőfi-Ház létesítése és leginkább a gyűjtés módszerei kiváltják a magyar társadalom másik felének tiltakozását. Ady dühödten írja: „A Petőfi-ház javára a *magyar társadalom* sötétebb és nagyobb fele még mindig nem unta meg a hangversenyzést. [...] Azok nem kíméltek senkit, s kultuszaikkal egy Kossuth Lajost is megbántottak. [...] Petőfi sohase lesz olyan halott, hogy fekete kriptába zárhassák. Mintha megérezte volna, hogy kik mernek valamikor az ő nevében szólni, legalább tetemét elrejtette, amikor a halállal találkozott.”⁴⁶ A *Népszava* indulatos verset jelentet meg a Petőfi-majálison szervezett gyűjtés kapcsán. Az újságíró plebejus dühe talán túlzás, ő Petőfi-képe éppúgy is kultikus, távol áll a költő személyiségtől a valóságától, mint azoké, akiket ostoroz. A vers a „nyomorgó népköltő” nevében vádol:

„A CASINO MAGYARJAIHOZ

*Ti fekélyek a ... majd mit mondok,
Mit mondok felőletek?
Hallom, hogy most hazaffy-ésszel
Bajos kis tervet szőttetek.*

*Házat vesztek nekem? Nagyon szép.
A költő, lám, ma hogy' halad!
Ki országutakon csatangolt:
Kap tőletek most négy falat.*

*Kinek hazám volt csak, házam nem:
Ezután palotában lakom;
Itt lógnak majd „relikviám”
A szép, tapétás falakon.*

*Kevés rongyom maradt, mert nem volt
Rajtamvalómnál más alig
De hát „felszentelik” most mindezt
Az izomhős Pató Palik.*

[...]

*És fényes lesz a „megnyitás” majd:
Ott lesz minden „magyar nemes”
Szavaltok hévvel verseimből
A szónoklás oly kellemes.*

*Elszengitek például im' azt,
Mint én kacajra fakadok:
Dicsőséges nagy uraim, héj,
Nem viszket-e a nyakatok?!"*

[...]

*Mert házastításomhoz pénz kell
Sok pénz, a fene egye meg!
Hopp! megvan: „Zsidók, pugrisok, hej,
Majális jegyet vegyetek!"*

[...]

*Hisz ez vagabund, csavargó
Ugy is csak a nép fia volt,
Piros zászlós, szocialista,
Bujtógató volt, izgatott.*

*Tehát élő nép! Adj, fizess te.
S a felséges nép ad sokat,
Mi meg csak gyűjtünk szorgalommal
S megköszönjük a tapsokat.”⁴⁷*

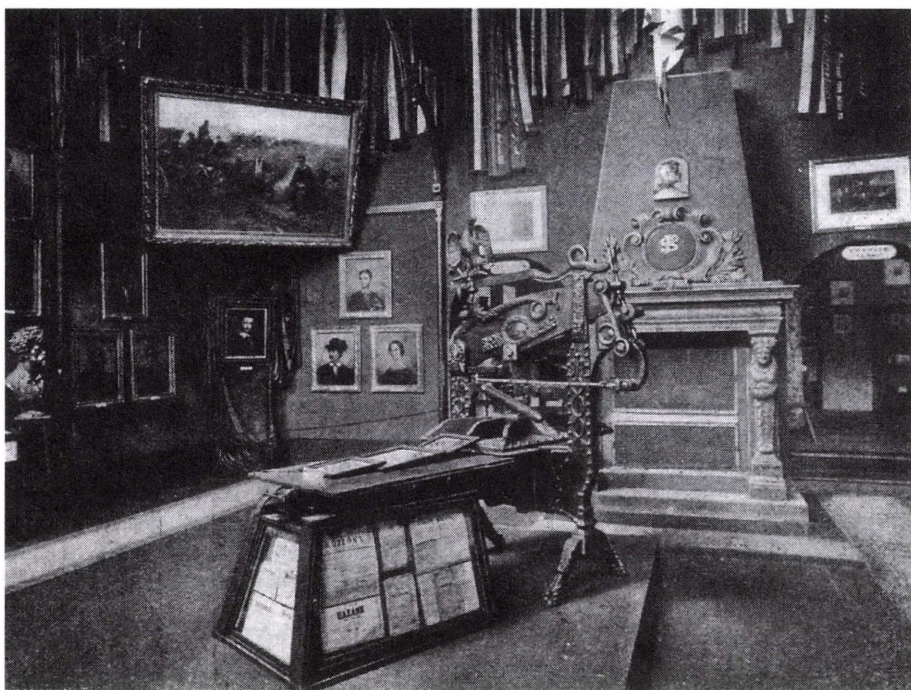
A Petőfi-Ház belsőépítészetiileg homogén, nívós kialakítású, építészetiileg is jelentős épület lett, a magyaros szecesszió jegyében született. Építésze Vágó József és László volt, a belsőépítészeti munkákat Faragó Ödön irányította.

Az épületben nemcsak ereklyetár, de kutatószoba és könyvtár is helyet kap. A Petőfi Társaság felhívása nyomán összegyűlt anyag – az Ernst-afér elmúlta után, vagy annak ellenére is – betöltötte a kiállítóhelyiséget. Rengeteg hiteles kézirat és első kiadás került elő. Ferencziék nagy gondal, csak kortársaktól, bizonyítható adatokkal gyűjtöttek, erre utal az itt-ott olvasható bejegyzés a leltárkönyben: nem hiteles eredetű.

A Petőfi-Ház életének csúcspontja a megnyitó 1909. november 7-én, ahol az összes előkelőségek és természetesen a gyűjtést vezető arisztokrata hölgykoszorú is felvonul. A sajtó hozsannázik, de azért e dal nem egy-szólamú... Cholnoky Viktor így ír: „De van immár kő, van szorgalmas szeretet, van a magunk szegénységétől kitelt gazdagság arra, hogy templomot emelhettünk annak, aki úgy mult el, hogy még sirkövet sem engedett magának állítani.”⁴⁸ Kiss József versében ünnepli a Petőfi-Házat, mely „nem sárkunyhó, de büszke palota” s ahová „kérges kezekkel proletár jöhet”. A vers utóirata keserű, józan:

*„Van házad, Petőfi, van telekszámód
Révbe jutottál, fizeted a vámot,
A jó sors utólag sok mindent adott –
De eszméid ma is hajléktalanok.”⁴⁹*

A Petőfi-Ház nagyterme

A másik Magyarország reagálása már jóval ambivalensebb. Bródy hála-
lással emlékezik meg Herczegék buzgólkodásáról, ugyanakkor szemében
az ellenzéki gondolat ébrentartója a Petőfi-Ház: „Petőfinek palotája van
Pesten! De mintha a had, mely annak idejében őt egy választókerületnek
még a határából is kiverte, hirtelen ur lett volna Magyarországon [...] Március szele megprűszkölteti őket és felizgatja, hogy a tót szolgáló fia ily
nagy ur lett közöttük. Mennél ragyogóbb, mennél melegebb otthont csi-
náljatok a számára, hogy akik meg undorodnak a nemzet nagy, gótikus
székesegyházától, ahol Duna- és Tisza-kozák akarnak tanyát ütni, ide
jöjjenek e kis márványpalotába vigasztalódni, hinni és imádkozni – a jö-
vőért.”⁵⁰ A *Népszava* cikkírója először sorra veszi a kötelezően föl sorolan-
dó ellenérveket, kételyeket: mi a Petőfi-Ház igazi célja; mi köze a jólöltö-
zött közönségnek a nyomorgó Petőfihez; mi értelme az ereklyegyűjtésnek,
hiszen nem mondanak semmit a személyiségről; szabad-e félistenként
tisztelni egy valaha élt embert; hány Petőfi kötetet lehetett volna kiadni
az építés költségén – majd hozzáteszi: „Mégis: akik ismerik, szeretik és
értékelik Petőfit, azok meghatódottan kószálhatnak az emlékezetének
fontartására épített templom helyiségeiben. [...] Ott vannak a szerelmes
fiatalember emlékei, a vándorlegény kínládásának nyomai, az élettől har-
coló férfiú küzdelmeinek a jelei, a csatázó forradalmár gondolatai.” A cikk
pedagogizáló gondolattal, az ismeretterjesztés fontosságának hangsúlyo-

zásával zárul: „Minden körülmények között nagy nyeresége ez a magyar kulturának és nagy könnyítés a magyar forradalom munkáján.”⁵¹

A Petőfi-Ház idővel a fővárosi nevezetességek egyike lesz. Lassan elfognak az emlékezők, az adományok megritkulnak, a látogatók száma is megcsappan. 1919 után 1922-ben nyílik meg újra. 1925-től a Petőfi Társaság már nem tudja fenntartani, állami intézményként működik tovább. Sorsa a Petőfi Társaság történetét is szimbolizálja – közadakozásból épül fel, állami intézményként szűnik meg.

(A Petőfi-háztól a Petőfi Múzeumig)

1948. március 15-ére, a centenáriumra felújítják a bombatalálat érte Petőfi-Házat: „rohammunkával” építik át „a forradalom költőjének szentélyét”, kiirtják a fölösleges neogót díszeket. A *Magyar Nap* riporterének lesújtó a véleménye a korábbi kiállításról: „[...] de a nép és a szabadság költőjének gyűjtő szelleme nem kapott otthont a cirádás falak között, por lepte írásait, közöny vagy félreértés borított itt mindent”.⁵² A dísztermet, ahol a jeles vendégeket fogadják majd, lecsupaszítják, fehérre festik: mindennek „egyszerűnek, tartózkodónak” kell lennie. Az új kultusz stílusa: a terem főfalán egyetlen hatalmas fotónagyítás látható a Petőfi-dagerotípiáról, mellette a falon a forradalmi versek kéziratának nagyításait függesztik fel. A cél a befolyásolás, a hatáskeltés.

A következő évben már az egész Petőfi-Ház átalakul. Petőfi halálának centenáriumára az épületet nagy, sima, színes felületek, díszletszerű berendezés, dekoratív drapériák, „emberfeletti” nagyságú Petőfi portrék uralják. A megemelés, az „istenítés” eszköze mostantól az új kultusz-tárgy, a fotó. A falakon „óriásbetűkkel” szerepelnek a forradalmi idézetek. A Petőfi-kiállítás központi motívuma évtizedekig: március 15-e. A látogató óráról órára követheti e nap eseményeit. A még épülő installációról írja a Magyar Nemzet tudósítója: „De általában így befejezetlenül is valami csodás és kegyeletteljes szellemidézés ez a készülő kiállítás.”⁵³ Különösen a változatlanul hagyott kiskőrösi szobában hatódik meg az újságíró, a rendezők jó érzékkel kegyelmeztek meg az előző berendezés hatásos elemeinek.

A Petőfi Múzeum 1949-es újdonsága, hogy az emeleten már nem Jókai, hanem a József Attila emlékkiállítás van. József Attila lesz az az új kultusz hőse, Petőfi időleges háttérbe szorulása jól példázza, milyen erősen kötődnek a profán kultuszok a politikumhoz. Már 1948-ban feláll a József Attila-szoborbizottság, amely köztéri szobrot kíván emelni a költőnek. Tildy Zoltán miniszterelnök az első adományozó, ő indítja el a gyűjtést. A Petőfi–József Attila váltást megkönnyíti, hogy a két költő életrajzában meglehetősen sok az azonos, a kultuszképződés szempontjából fontos elem: az alacsony születés, az írónyomor, a lázadás, a szociális érzékenység, a nagy szerelmi ciklusok, a fiatalon elszenvedett, tragikus halál.

Az 1954-ben létrehozott Petőfi Irodalmi Múzeumban a Petőfi-Ház gyűjteménye szétesik, a relikviák ládába kerültek, lassan feledés borul rájuk, csak egy-egy kiállításszínesítő tárgy forog a muzeológusok között közkezen. A Petőfi-kiállításokon újból és újból fölbukkannak, a rendezők nem nélkülözhetik a kultusz erejét, az ereklyék keltette meghatódást, hi-

szen múzeumjáró közönséget – a közkeletű vélkedéssel szemben – többnyire nem az életmű, hanem az alkotó életének dokumentumai érdeklik, a kiállítások „pedagógiai” célja, hogy később a látogató kézbe vegyen egy Petőfi-kötetet.

*

(A Petőfi-kultusz ma)

A jelen Petőfi-kultuszának legismertebb terméke a költő szibériai száműzetésének és halálának legendája, jobban mondva e történet ismételt megjelenése a köztudatban. Ahogy a Petőfi-Házról, úgy a Petőfi sírját kutató expedícióról is számosan elmondták kétélyeiket: hány Petőfi-kötetet lehetett volna ebből finanszírozni, mi köze a költőnek a holttestéről folytatott antropológiai disputákhoz? Más kérdés, nem arról van-e itt szó, hogy mint a tudomány más területein is „a tudós nagyképűsége és életidegensége teríti a szőnyeget a sarlatán elé?”⁵⁴

A Petőfi emléket ápoló egyesületek civil kezdeményezésre jöttek létre, kevésbé kötődnek a hivatalossághoz: a kiskőrösi székhelyű Petőfi Társaság országos szervezet, több mint húsz emlékhelyet fog össze, évenként megrendezi a Petőfi Emlékhelyek Találkozóját. Kiemelkedik a sorból Segesvár, amely minden év július 31-én ünnepélyes események színhelye. Különleges a koltói Petőfi-kultusz is, hiszen a hatalom ellenében vert gyökeret, itt a nyári emlékünnepet hajnalig tartó vigasság követi, amin a falu apraja-nagyja részt vesz.

A Petőfi-kultusz eleveenségének legújabb bizonyítéka az 1990. március 15-én alakult Pest-Budai Petőfi Egyesület, amely a Petőfi Társaság nyomdokaiba kíván lépni, célja a fővárosi Petőfi emlékek megőrzése. Tagjai rendszeresen találkoznak a Pilvax-étteremben szervezett vacsorákon, távlati elképzelésük, hogy Nemzeti Emlékhelyet, egy Pest-Budai Petőfi Sándor Emlékházat hoznak létre az expóra, de legkésőbb 1998-ra, Petőfi születésének 175. és 1848 150. évfordulójára. Ennek a keletkezőfélben lévő társadalmi mozgalomnak a vizsgálata már a szociológiai hatásköre – egy biztos, a kultusz működik.

JEGYZETEK

1. *A Petőfi-Társaság Évkönyve*. Szerk. Kéry Gyula. Bp. 1911. 54.
2. Kéry Gyula i.m. 69.
3. Kéry Gyula i.m. 77.
4. Brown, Peter: *A szentkultusz kialakulása és szerepe a latin kereszténységben*. Bp. 1993.
5. Brown, Peter i.m. 33.
6. Cholnoky Viktor: *A Petőfi-Ház*. A Hét 1909. 45. sz. 733.
7. *A Petőfi Társaság ötven esztendeje 1876–1926*. Szerk. Sass Ede. Bp. 1926. 43.
8. *A Petőfi-Ház története és katalógusa*. Szerk. Kéry Gyula. Bp. 1911. Petőfi Könyvtár XXVI. 23.

9. Brown, Peter i.m. 120. és 128.
10. Sigal, Pierre: *Isten vándorai*. Bp. 1989.
11. Eliade, Mircea: *A szent és a profán*. Bp. 1987.
12. Brown, Peter i.m. 98.
13. Brown, Peter i.m. 109.
14. Brown, Peter i.m. 111.
15. *A Petőfi-Ház ereklyetárának leltárkönyve*. 1916. Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratára.
16. Keserű Katalin: *Kultuszképek, kultuszszobrok, kultuszhelyek*. Az előadás a Petőfi Irodalmi Múzeumban hangzott el 1990-ben.
17. Ferenczi Zoltán: *A két főszeme Petőfi költészetében*. In: *Petőfi-Almanach*. Bp. 1909. 61–62.
18. Császár Elemér–Havas István: *A Petőfi Társaság hatvan éve a magyar irodalom szolgálatában*. Bp. [1936.] 42.
19. *A Petőfi-Ház története és katalógusa*. Szerk. Kéry Gyula. Bp. 1911. 11–12.
20. A „meghaló istenek”-hez ld. a téma klasszikusát (James G. Frazer: *Az Aranyág*. Bp. 1993. különösen 215–250.) valamint Anton Brelich: *A „meghaló istenek” problémájához*. Bp. 1961.
21. [Bányai Elemér] Zuboly: *Petőfi panoráma*. Hétfői Posta 1909. 3. szám 13.
22. A Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárában. Leltári száma V. 4559./365. 1.
23. A Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárában. Leltári száma V. 4559./365. 2.
24. Sz. n.: *Igazgatóválság a Petőfi-Házban*. A Nap 1909. 98.
25. Kéry Gyula: *Friss nyomon*. Bp. 1908. Petőfi Könyvtár I. 61–62.
26. Cholnoky Viktor i.m. 734.
27. Fekete Sándor: *A költő kardjai*. Bp. 1991.
28. *Burián Pál emlékkönyvébe*. Petőfi Sándor Összes Versei S. a. v. Kiss József. Szépirodalmi, 1976. (továbbiakban PSÖV). 1162.
29. *Bizony mondom, hogy győz most a magyar...* PSÖV 1164.
30. *Az év végén*. PSÖV 1154.
31. *Ha életében...* PSÖV 344.
32. Kéry Gyula: *Friss nyomon*. Bp. 1908. 70–71.
33. Gyulai Pál: *A Petőfi-ház*. Budapesti Szemle 1901. 105. szám 158.
34. Sass Ede i.m. 1926. 29.
35. Sass Ede i.m. 1926. 25.
36. Sass Ede i.m. 1926. 37.
37. Sass Ede i.m. 1926. 44.
38. Sass Ede i.m. 1926. 39.
39. *A Petőfi Társaság Évkönyve*. Szerk. Kéry Gyula. Bp. 1911. 6.
40. Kéry Gyula i.m. 7.
41. Praznovszky Mihály: *Irodalmi emlékhelyek*. Az előadás a Petőfi Irodalmi Múzeumban hangzott el 1990-ben.
42. Farnos Dezső: *Goethe és Petőfi emlékhelyein*. In: *Petőfi-Almanach*. Bp. 1909. 287.
43. Kéry Gyula i.m. 6.
44. Gyulai Pál i.m. 156.
45. *A Petőfi-Ház története és katalógusa*. Szerk. Kéry Gyula. Bp. 1911. 22.
46. Ady Endre: *A Petőfi-ház*. In: Ady Endre: *Az irodalomról*. Szerk. Varga József és Vezér Erzsébet. Bp. 1961. 199.
47. Sz. n.: *A Casino magyarjaihoz*. Népszava 1907. 143. sz. 8.
48. Cholnoky Viktor i.m. 733.
49. Kiss József: *A Petőfi-ház*. Az Újság 1909. 86. sz. 10.
50. Bródy Sándor: *Petőfi palotája*. A Nap 1907. 59. sz.
51. Révész Mihály: *Petőfi háza*. Népszava 1909. 37. sz. 5.
52. K. M.: *Végre Petőfié lesz a Petőfi-ház!* Magyar Nap 1948. márc. 7.
53. B. J.: *Ünnepre készül a Petőfi-Ház*. Magyar Nemzet 1949. 169.
54. Buda Béla: *A hiszékenység anatómiája*. Népszabadság 1994. 24. sz. 17.